

GÁBOR FERENC HADIFOGOLY-VISSZAEMLÉKEZÉSEIRŐL

Gaál Gábor régi Korunkja kultuszt teremtett a valóságirodalomnak, a dokumentációnak, nem győzve eleget ajánlani írók és olvasók figyelmébe a tények, a társadalmi zajlás, az emberi mindennapok ismeretét. Egy nagyon egyszerű, de annál érdekesebb emlékirat olvastára úgy gondoljuk, ma is érdemes tanulmányt merítenünk a hétköznapiak kisemberi vallomásaiból.

Gábor Ferenc, a szalontai munkásíró, lejegyezte amerikai fogságbaesésének és közel egyéves lágeréletének történetét, s őszinteségével ugyanolyan élményünké teszi a maga sorsának németországi és franciaországi változatait, mint amilyen feltűnő volt nemrég Bajkó Elek múlt századbeli székely diák és Lengyelhonba vezényelt huszár önéletírása egy részletének közreadása az Előre irodalmi mellékletében. A közlő Árvay József „a nevezetes erdélyi emlékirat-irodalom érdekes kései terméke”-ként köszöntötte ezt a sepsiszentgyörgyi múzeumban talált paraszti memoárt, s mi most kiegészítjük az irodalomtörténeti besorolást Gábor Ferenc kubikos és szabósegéd háborús viszonyosságainak felelevenítésével. Bátorság a szökésben és szorongó megbűvés a viharban, gyermeteg jószág és felhörgő, tompa káromkodás, a megalázkodás és a nyiladozó osztálytudat érzései örvénylenek itt, megrázó folytatásaként mindannak, ami híres emlékirat-irodalmunk századokon át visszatérő keserve volt.

A gazdag lágerirodalom ezt a motívumot még nem kapta fel: a fasiszta hadsereg kiskatonájának szenvedését urainak bűnéért, meghozzá a nyugati civilizáció „fehér csillagai” alatt. Asztalos István a maga ismert hadinaplójában csak Budapest ostromáig követte az elsodródás tragikomédiáját, a szalontai fiú azonban a Maginot-vonalig jut el, ott valahol rohad társaival a fogolytábor saráiban, s jut munkaszolgálatosként egy amerikai tiszt kasszinó konyhájába, szolgál a hadibordélyban és eszik kedvére, amíg balsorsa vissza nem löki a szögesdrótok éhezői közé. Hogy egykori sanyargatóinak végül nem is csikket, hanem egész cigarettát ajándékoz? Ebből csak egy nem érhető félre: az emberség, mely ott is feltör, ahol akár el is maradhatna, s iróniájának fölényével valójában új erkölcsöt sugároz.

Balogh Edgár

Fehér csillagok alatt

Két műút hosszú, sűrű sávja között széles tisztás nyújtózott egészen a falu aljáig. A tisztás közepén, keskeny árokban meg-megcsillámlott a lassan vonuló vízcik. A műutak oldalán, szelíd lankáson, szép, gondozott erdő terjeszkedett, számmunkra ismeretlen szélességben.

A fák kibomló lombja között benyilazta sugarait a kelő nap. Szinte meg-símogatta borostás arcom.

„Reggel van! És mi még élünk!” — tértem észhez. Ötször huszonnégy óra talponlét után az első éjszaka, amikor magunkra hagyva rendelkezhattünk az éjszakával.

Megpróbáltam kiegyenesíteni elgémberedett tagjaimat, de mint akit a görcs húz, csak kinlódtam és a fogam úgy vacogott, mintha golyák kelepelték volna valahol az erdő felett. Nem egy, hanem tíz, húsz, vagy az isten tudja mennyi.

Dermedten néztem a maréknyi kunkorgóra, amin átvacogtam az éjszakát. Nem sok kényelmet adott, meleget még kevesebbet, de a puszta földnél jobb volt, mert így a köpenyem teljes egészében magamra teríthettem. A kunkorgót egy másik, élelmesebb katona szerezte, én úgy, készen kaptam, csak rá kellett feküdni. Idétlen mozdulatok, járási gyakorlat után tagjaimba visszatért a vérkeringés.

Körülkémlelőztem. Csend. Kinéztem a tisztságra, a kis árok ezüstcsíkja párába burkolózott. Békésen, szeliden, akárcsak tegnap este a lölvöldözések után. Bajtársaim még aludtak a puszta, felázott földön, mindenik a maga lövészgödre mellett. Aludtak, kivese az életből, mit sem törődve a halál útjával, amit már némelyikünk öt év óta jár, és eddig szerencsével.

Mintha béke lett volna az egész világon, úgy tűnt az öt napos ágyú- és aknátűz, repülőtámadások után. Csend, csend, csend.

1945. április 1. Vasárnap. Húsvét.

Milyen isteni tréfa lenne megszabadulni ép bőrrel ebből a háborúból. Hazamenni, aratni, kapálni, kubikolni — szeretni! Igen, szeretni, nem ölni és megöletetni. Ölni és nem leselkedni egymásra, mint a vércse, verszomjasan.

Ötször huszonnégy óra talponlét... egy örökkévalóság. Az eddig is elcsigázott, kicéhezett szervezettel, napi négy német száraz keksszel, nappal tüzelőállás, éjjel visszavonulás...

Barczy főtörzsmester szavai csengenek még ma is a fülembé, amint a marburgi laktanya ebédlőtermében eldörgi, nem csekély öngúnnyal és iróniával a századunk rendezte kis műsorán: „Bajtársak! A szovjet front hétszáz kilométeres szélességben tör előre, de mi győzünk!”

Hallom Németh Gyula zászlóst belefulladásra Gyóni Géza „Csak egy éjszákára...” kezdetű gyönyörű versébe. A szövegét tőlem kérte el. Négy szakaszt makogott el belőle, azt is össze-vissza. És inkább ordította, mint szavalt. Hogy elmondtam volna én, az én hat elemimmel! De ő zászlós volt. Én baka.

Eszembe jut a jóképű kis hadapród, amikor géppuska-lövészetben tizenöt golyóból tizenhárom találatom volt és megkérdezte: „Gábor őrzetető! Hol leszünk mi húsvétkor, ha így lövünk?” Félig tréfásan, félig komolyan válaszoltam, minden célatosság nélkül: „Fogságban!”

De ne rohanjunk annyira, mert egyelőre csak ünnep első napja van és itt vagyunk Wiltheim alatt, az erdőszeleken, valahol Németországban, és hallgatózom a csendbe, amikor az erdő szélén elvakkantja magát egy aknavető.

Kerékgyártóék aluszhatnak tovább. Alszik az én rajom is. Nesztelen megyek egyik lövészgödörtől a másikig...

Német szakaszparancsnok is olyan, mint egy hulla. Felköltöm, mert újabb vakkantás rezdül végig az erdőn. Ő tapasztalt frontkatona, eljutott egész Sztalingrádig — és vissza... Épp tegnap mesélte, azaz mutogatva magyarázta: ötször sebesült és még csak huszonhárom éves. Nem hazudik. Arca csupa forradás, karján ott a nagy sebhely. Még tegnap csillogott a szemében valami kis bizalom, de most olyan már, mintha szapulóból rángatták volna ki. Az ő foga is elkezd pattogni. Az aknarobbanások mind sűrűbben ismétlődnek, most már bele-bele vegyül egy-egy nehéztűzsergű löveg döreje is.

A fiúk egymás után kelnek fel. Mind vacog, mind didereg.

Egyelőre megnyugtató, hogy átlónek fölöttünk.

A túlsó műuton fehér, ötágú csillaggal jelzett dzsipek és teherautók sikkannak. Olyan hat-hétszáz méternyire lehetnek. Mennek, mennek zavartalanul, lassan, tempósan, mintha csak sétaúton volnának. A dzsipekben 5—6 fegyveres katona áll. Sisakban. Egészben jól lehet látni őket. Amerikaiak.

Figyelem a vonulásukat, a két német rajparancsnok valami harapnivaló után szaglász. Ők otthon vannak...

Az őrház felől, ahol tegnap felrobbantották a műutat, egy szürkészöld esőköpenyes ember tart felénk a tisztságon. Ráérsen lépeget, mint valami földtu-

lajdonos. Civilnek látszik. Felgyúrt simléderű köcsögsapka van a fején, két kezét hanyagul lóbálja.

Tizennégyen vagyunk a két rajban. De egyikünknek sem jut eszébe megállítani. Ő jön, jön, mint akinek nincs félteni valója, mintha csak a saját legelőjén ballagna munkába. Nem siet, hadd száradjon fel a harmat.

Kerégyártóval egymás mellett ülünk egy kidöntött farönkön. Az idegen egyenesen felénk tart. Mintha nem is fronton volnánk, engedjük, hogy átjőjön a műúton, fel a martra, egészen hozzánk az erdő széléig, a lövészgödrök mellett a rönkig, ahol ülünk.

Ki tudja kiszámítani az emberi gondolkozást? Ki tudná előre megmondani, egyes sorsdöntő pillanatban mikor cselekszik az ember jól és mikor rosszul? Ki adott bátorságot annak az embernek, hogy nyíltan, félelem nélkül az állásunkig merészkedjen, mikor kezünkben ott van a biztos halált hordozó automata-puska?

És milyen áramlatok működtek mibennünk, hogy tizennégyünk közül egynek sem jutott eszébe megállítani félúton az őrháznál vagy az erdőszélen.

Nem, nem jutott eszébe egyikünknek sem. Az idegen pedig odajön, megböki köcsögsapkájának feltúrt simléderét, derűs arccal végignéz bennünket és leül mellem a farönkre. S mintha csak közénk tartozna, elkezd magyarázni valamit az ő nyelvén, amelyből egy szót sem értünk.

— Mi magyarok vagyunk — mutatok öltözékünkre és a sapkarózsámra.

— Italiani — mosolyog az idegen.

— Ungarn, Ungarn — mondom neki németül.

Nem érti, mert megfogja rajtam a köpenyt és kezével integet, hogy mi ez?

— Budapest — próbálom rávezetni a kilétünkre.

Leint. Felemeli hüvelykujját és mosolyogva mondja:

— Ein Monat — mutat a puskára, hogy a térdünkön ketté kell törni, mert a háború „fertig“.

Értem. Egy hónap még és nincs szükség a puskára: vége! Vége a puskanak, vége a háborúnak!

Hangosan kacag és kezet fog velem meg Kerégyártóval, aztán megindul vissza azon az ösvényen, amelyiken hozzánk jött. Arra, ahol a fehércsillagos gépkocsik poroszkáltak Wiltheim felé.

Értetlenül néztünk egymásra. Ő pedig lépeget a legelőn a túlsó műút felé... Még el sem ért az árokig, amikor a két német visszajött. Mindjárt magyarázzuk nekik, hogy ki volt itt.

— Hej krucifix — káromkodott a Kerégyártó cugszfűrerje és mutatja, hogy le kellett volna lőni.

— Te mit csinálsz, ha holnap elfognak? — magyarázom neki, és mutatok a vége-hossza-nincs gépkocsikaravánra...

Mellének tartja géppisztolyát és mondja, hogy inkább öngyilkos lesz, mint fogoly.

Főitartom a két kezem, hogy én inkább megadom magam.

— Schwein! — köpött egyet, és úgy nézett rám, annyi gyűlölettel, hogy ha számára is nem olyan reménytelen lett volna a helyzet, elbúcsúztatott volna a földi élettől... Egyelőre nem volt szükség, hogy mi fenekedjünk egymás életére, mert mindegyre erősödött az ágyú- és aknatűz, ami közös veszélyt jelentett, és a nehéz fegyverek bömbölésébe mindjárt-mindjárt belekotkodácsoló egy-egy géppuska.

Nemsokára pedig az amerikai kis puskák, géppisztolyok sipogása is hallatszott, mintha kis csirkék keresnék az anyjukat. De úgy látszik, velünk nem vesződtek.

Egy hete voltunk tűzvonalban és még egyet sem lőttünk. Most két napja, hogy itt didergünk e vegyesfajú erdőben, ahol a kutya sem törődik velünk. Tegnapelőtt kaptunk egy-egy csajka burist, azóta kivesszük a tartalék májkonzervet, megnezegetjük a kis fényes dobozt és visszatesszük a málhába. Parancs nélkül nem merjük megenni, mert kikötéssel és főbelövással fenyegetnek.

Tíz óra körül a tisztás közepén futó árok két oldalán hosszú német csatározlop vánszorog Wiltheim felé. Nem bántja őket senki, ők sem kellemetlenkednek, pedig a túlsó műúton egyre vonul az amerikai gépkocsi-oszlop, velünk párhuzamosan.

Nem értem ezt a békés hadiállapotot a két erdő között. Miért nem lőnek a németek a gépkocsi-oszlopokra, s azok órájuk? Nyugodtan beérnék egymást, és miért nem bántanak bennünket? Miért nem kapunk parancsot a harcra? Nem, mintha olyan nagy kedvem volna verekedni, de ez nem háború. És ha nem harcolunk, mi a francnak kínoznak bennünket azzal az örökös visszavonulással és meddő tüzelő-állással. Ám jobb így. Most már azt szeretném tudni, mi van a többiekkel. Benn maradtak a faluban, olyan két kilométerre tőlünk. Mindegy. Várunk!

Tizenkét óra körül repülőrajok húznak el felettünk. Gyorsbombázók. Háromasával repülnek: négy részben. Amint elzúgnak a fejük felett, néhány másodperc múlva meg-megremeg a föld. Csak ebből sejtem, hogy a falut bombázzák.

Mikor a repülők leszórták terhüket és eltűntek, az én német rajparancsnokom odajön és lenyújt két befőttesüveget a gödörbe. Osszam szét, mutogatja.

— A másik raj kapott? — próbálom megértetni vele. Integet a fejével, hogy igen.

Almakompót volt.

Szétosztom. Orvosságnak is kevés, mégis úgy érzem, miután megettem, hogy erősebb vagyok és éhesebb.

Négy óraker befut a kerékpáros német hírvivő.

— Azonnal visszavonulni, mert félóra múlva a falu el lesz foglalva... — azzal kerékpárját az árokba dobja és indul is vissza, gyalog, zavart sietséggel, de már nem az úton, hanem az erdőben.

— Itt kéne maradni, — sügöm Kerékgyártó Ferinek.

Nem válaszol. Gondolkodásra nincs idő.

Visszavonultunk...

Körülöttünk rendszertelen fegyverropogás. Kis puskák, gépfegyverek, kézigrántók. A lövöldözöket sehol sem látni, mégis fél az ember. Fél, de megy...

A falu szélén egy honvéd fekszik a töltés árkában, ő már befejezte a háborút. Köpenyével takarták le, hogy ne süsse arcát a tavaszi nap. Valami odakénszerűt, hogy megnézzem, ki az. Mellélepek, felhajtom rajta a köpenyt: Papp Jóska az, a kedves, okos fiú, aki Nádasdon ki mert állani a századparancsnok elé és megkérte: „Büntessen meg főhadnagy úr bennünket, ahogyan akar, de a markotányost ne vegye el tőlünk!” Huszonegyezésért róta ránk századparancsnokunk a büntetést. „Megkapjátok — mosolygott —, de jaj nektek, ha még egyszer huszonegyezésen kaplak benneteket!”

Jóska nem mosolyog soha többet. Kulacsa kettészakítva lóg ki széttépett kenyérzsákjából, aiatta vastag tócsában piroslott a megalvadt vére, itt Wiltheimben, ezer kilométerre hazájától, hogy ne vigyen sírjára virágot soha senki.

Meghaladva a falut, L-alakú erdő szélén vándorogtunk a keveset járt csapáson. Ott már hozzánk csatlakozott a mi századparancsnokunk a német századparancsnokkal. Együtt mentünk a kocsúton beszélgetve, mintha csak Radványban iettünk volna irtani. Mentünk, nem latolva a veszélyt, amely már egy hét óta körülöttünk dübörgött. Beszélgettünk az isten tudja miről, s az erdő hallgatózott és visszhangozta a dübörgéseket, az aknák csattanását, a gépfegyverek ropogását. De mi nem vettük figyelembe intését, mentünk belefeledkezve a bizonytalanságba. Egyszer csak két akna csapódik mellénk, alig negyven-ötven méter távolságra.

Lám, mennyire nem volt értelme annak az embertelenségig szigorú kiképzésnek, amelyet végigszenvetettek tíz-tizenöt korosztály fiataljaival-időseivel, mert sem nekünk, sem a két tiszt úrnak nem jutott eszébe, hogy ne a nyílt terepen menjünk, hanem húzódjunk be az erdő szélére, s ne legyünk szabad célpont. Alig haladtunk ötven métert, kaptunk olyan aknatüzet, hogy száz oktatói beszédnél, gyakorlatnál többet tanult belőle, aki átvészelte.

Az erdő szögletében várt ránk a század. Főhadnagyunk felállott egy kupacra és amit már öt délután elmondott, most újra megismételte:

— Bajtársak! Megint be vagyunk kerítve. Harmincezer páncélos vett bennünket körül. Még itt, ezen a csapáson, kijuthatunk a gyűrűből... Bajtársak! Mi nem adjuk fel a harcot, kitörünk!

— A nehézség törjön ki benneteket — motyogta Kiss Sanyi, a csonkaujjú, akit vel sokat csiborgotam a Marburg környéki falvakban élelemért. Persze engedély nélkül.

Ezzel be is fejeződött a szónoklat, mert az aknavető ismét megtaláltak bennünket...

Kerégyártó Feri mellett állott. Csontos arcán a csüggedtség és az elszánt-ság rajzai, összenéztünk.

— Jössz? ... intek neki.

— Megyek ...

Már régóta terveztük a szökést.

Gyorsan csatlakozott hozzánk Kiss Sanyi, Tóth Berti, Horváth Józsi és Föld-vári Jani. Egy egész raj.

Levágódtunk a századtól jobbra.

— Fiúk! Csöre a puskát! — adom ki az első „parancsot“.

Pusztai Gyurka, aki Margittára való, nekidől egy fának. Az ő nehéz be-szédével akadozva mondta:

— Gá-gá-bor! Ne hagyj itt!

Othagytam. De ma is úgy érzem, hogy tartozom neki. Tartozom egy keserű vallomással, hogy nem volt sem lelki, sem fizikai erőm magammal hozni.

Hol vagytok, jó fiúk, igazi jó bajtársak? Merre sodort el benneteket a fel-háborult élet? Vajon ti emlékeztek-e még rám? Most már — mert akkor nem is sejtettétek, hogy mivel játsztok — tudjátok-e, milyen kockázatos lépés volt, amit tettünk? „Fiúk, csöre a puskát!“ — tudjátok, hogy ez mit jelentett? Most már én is tudom, de akkor nem tudtam. Mit ért volna a mi hat puskánk kétszázal szem-ben? De csöre töltöttük. És csak a gyilkosképű szakaszvezető — az ő neve már nem jut eszembe, foglalkozása hentes volt —, az fenyegetett meg bennünket kegyetlen öklével.

Fenyegethetett! Hatan, hat huszonegy éves fiú függetlenítettük magunkat a ka-tonai parancs alól, de vajon függetlenítettük-e magunkat a törvényei alól is? Hiesz, ha hirtelen megfordul a front? ...

Ki gondolt akkor ilyesmire?

Már csak egyen törtem a fejem, azon, hogy ép bőrrel szabaduljak a háború-ból. Mit keresek én itt, több mint ezer kilométerre szülővárosomtól, amely már le-het, hogy nincs is. Hiszen még az ősszel Nádasdon olvastam az újságból: „A keleti fronton Nagyszalontánál fejlődtek ki a legerősebb harcok.“ És már csak napok kér-dése volt, hogy Budapest is nem kapitulált, és azóta Németországnak is kétharmada el van már foglalva. Ezt megérteni, elég volt az én hat elemim is.

Dobogó szívvel húzódtunk visszafelé míg körös-körül ropogott a géppuska, csat-tant az akna, tört az emberélet. A száraz avarba párnázott hajlatban igyekeztünk minő messzebb kerülni a századtól.

A lövöldözések előrébb tolódtak, ez megnyugtatólag hatott ránk. Egy zöld cserjésben akartunk magunknak fedezéket ásni, esetleges eltévedt golyók elől, de amint gyalogsági ásonkkal feltéptük a pázsittá vastagodott mohát, kemény pala-kőbe ütközünk.

— Ez nem lesz jó hely — suttozta Kiss Sanyi —, az öregebbektől hallot-tam, hogy az olasz fronton a kő több embert agyonvert, mint a golyó.

Helyeseltünk.

Visszahúzódtunk hát az erdő sarkára, ahonnet elindultunk.

A szögletben, az erdő szélétől vagy húsz méternyire egy lapos, gallyakból ösz-zetállott kalyiba kínálta magát. Bekémelek: német tiszturuha hevert a közepén, mellette irattáska és egy kiterített térkép.

— A Frici ruhát cserélt — jegyezte meg a szöske Tóth Berti.

— Ő is megunta a háborút — toldotta meg simán Kerégyártó.

Kiszórtuk a mundért és behúzódtunk a kalyibába.

Ekkor éles csattanás hasított a levegőbe. Hirtelen kirobbantunk a kalyi-bából... De csattant a másik, harmadik, negyedik... Értelmetlenül bámultunk egy-másra. Előbb azt hittük, ránk lőnek, de nem. A csattanások pedig közvetlen köze-ünkbe voltak. „Ez kilövés. Itt van az aknavető állása valahol mellettünk“ — álla-pítottuk meg. De most milyen? Német vagy amerikai?

Elindultunk felderíteni, hatan három irányban. Tóth Berti lelt rájuk, tőlünk alig 40—50 méterre. Amerikaiak küldték az utánpótlást arra, amerre századunk el-szivárgott. Újra befészkelődöttünk a kalyibába. Vártunk és egyben terveztünk, ho-gyan megyünk be a faluba. Amikor jól bealkonyodott, útnak eredtünk. Mennyi izgalom, rettegés van egy ilyen szökésben. Minden nesz, minden mozgás, minden hang ellenséggyanus, s alig látni két méterre. Csatároszlopba fejlődve nyomultunk a ránk nehezedett sötétségben a falu felé. Én voltam a kezdeményező, nekem kel-lett elől menni. Meg is követelte a társaság.

Széles szántó terült el az erdőszélen, itt egyenes irányt vettem a falunak. Nem láttam sem előre, sem hátra, csak sziszegésekből tudtam, hogy követnek. Féltem. Sötétbarna illatos föld rejtett bennünket, olyan volt, akárcsak nálunk a Kölesérköz. Már régen elhagytuk a szántót s a töltésmenti árokban húzódtunk a falu felé. Az ágyúk, az aknavetők már messziről ugattak. A páncélosok nehéz dübörgése morajlott, mintha valami mérhetetlen méhkaptárban lettünk volna, ahol óriásméhek dünyögnek munkahimnuszukat.

Kezdtem hinni, ha nem is a harminc, de a háromezer páncélos gyűrűjét.

Minek írjam le a részleteket? Beszivárogtunk a faluba, és a műút szélén lapuló házak egyikébe szállásoltunk. Üres volt a lakás, lakói valahol az erdőben rettegtek. Birtokunkba vettük az épületet. Az istállóban vertünk kovártélyt, üres volt az is. De nemcsak az istálló, a falu is üres volt, a tegnap déli légitámadás kiűzte kétségbeesett lakóit az erdőbe. Illatos hegyi szénából vetettük meg ágyunkat, az ajtót bereteszteltük, az ablakot egy pokróccal függönyöztük le, hogy a felénk is használatos olajméses (úgy lógott a falon, akárcsak otthon látnám a Boros Ferencék vagy a Felföldi Jánosék tanyáján) fényével el ne áruljon bennünket. Levettük a köpenyt, a zubbonyt, még a bakancsot is, mintha máris biztos volna a sorsunk. Lefeküdtünk.

És akkor kihulltam az élet kapuján, de a többiek is, mind a hatan. Tőlünk akár tízszer cserélhetett volna gazdát a falu azon az éjjelen. Amikor felébredtem, halvány fénycsik lopózott be az ablakon a pokróc mellett. Egy szál gyufával megnéztük a Kerékgyártó óráját. Nyolc óra tíz!... Lerántam a pokrócot az ablakról... aranyos napfény tódul be az istállóba. Hirtelen úgy éreztem, mintha otthon lennék és valami nagyon szép ünnep volna, amikor gazdám megengedte, hogy fröstökig aludjam (bár ez egyszer sem fordult elő). Komótos nekifeledkezéssel öltözködtünk fel. Kireteszteltem az ajtót és kiléptem az udvarra.

A reggeli szellő egész a faluig hozta az erdő illatát, teleszívtam a tüdőmet friss levegővel és elbámultam az erdő felé, ahol a tegnap délután eseményei lezajlottak.

A lankán, keleti irányból kisebb csoportokban vonultak vissza a falu lakói. Mindenik kezében egy-egy rúdon fehér ruhadarab lötyögött, mintha csak a szellő babráitá volna vagy a száanalom. A műúton, amerről mi is jöttünk, nyolc német katona vándorzogott. Az első kerékpárt taszított, seprűnyélre erősített zsebkendő csüngött a kormányán. Mulatságos látvány így távolról.

— Fiúk! Kihordani a fegyvereket! Vége a háborúnak! — ugrottam Kiss Sanyi nyakába.

Nem nagy megerőltetésbe került kivinni a hat puskát, néhány kézigránátot, s egy páncéloklőt. Összemarkoltam, átcipeltem az úttesten, ledobtam a fűre az egészet.

Amikor a páncéloklőt is kivittem, látom, három amerikai katona jön a műúton, nem is olyan messzi. Az első alacsony, köpcös, bal szeme be van fáslizva. Kezükben lövésre tartott géppisztoly.

— Még az én kézigránátomat! — kiáltja Tóth.

Kilépek az ajtón, hogy megnézzem, elment-e a három amerikai, de stopp, épp ott állnak előttem. Mind a három. Rámfogják a géppisztolyt és a köpcös, a be-kötöttszemű „csiripel“ valamit az ő nyelvén. Bambán nézek rájuk, s mi tagadás, meglepődve.

A köpcös magyaráz és a bal kezével úgy tesz, mintha valamit emelgetne, hogy milyen súlyú.

— Pisztol, pisztol?

Ezt már értem, és azt is értem, hogy miért emelgeti a kezét.

— Nix pisztol — mondom és felemelem a két kezem.

— Oké — mondja. Ennek a szónak már sejttem az értelmét. Meg van elégedve, azt jelenti.

Legyez a kezével, hogy induljak.

— Fünf Kamerad — mutatok be az ajtón.

Inti, hogy jöjjenek ki ők is.

Figyelmeztetem őket, már a magam tapasztalatából, tartsák fel a kezüket.

Micsoda mulatságos tragikomédia egy fogságbaesés. Milyen kegyetlen és nevetséges emberi „játék“. Mennyi alázat, félelem és bátorság!

Az, aki nem élte át, sohasem tudja teljesen megérteni. Átézni még kevésbé.

Az eső eleredt és annyira ráánkötétedett, hogy nem volt tanácsos a mászkálás. A tapasztalt foglyok mind lefeküdtek, szorosan egymás mellé tizenöt-húsz ember. Akinek volt sátorlapja, betakarózott, vagy ha négy sátorlaptulajdonos összefogott, sátozt utóttek, de ez kockázatos volt, mert a sátrat „elfújták“ fejük fölül. Mi is utána feküdtünk egy hosszú sornak. Olyan volt, mint egy hullasor, melyben helyszűke miatt összehúzódtak egymás mellé a holttesteket. Bálint Lajcsi volt a szívósabb, ő került szélről. Neki jutott szegénynek a legkevesebb meleg, de váltalta szó nélkül.

Az eső szaporán rákezdte, zuhogott. Biztosítótüvel magunkra tűztük köpenyünket (másképp lelopták az emberről), és átadtuk magunkat az éjszakának.

Csendes volt a tábor, csak a délnyugati sarkában dalolt egy fogoly szakadatlanul:

*Amikor az édesanyám
imakönyvét utoljára kértem...*

Az eső szakadt, a hadapród énekelt. Kellemes hangja szomorúan hullámozt a tábor fölött. Sokáig hallgattam, de ő kitarzott, míg végül is jobb kezem horpaszom alá dugva, hogy vesémet védjem a megfázástól, magamra erőltettem az álmot.

Egyszer csak arra ébredek, hogy valaki elkiáltja magát:

— Jobbra át!

Te jó isten, hol vagyunk? — próbálom álmos agyammal felfogni a helyzetet, de nem volt sok idő a gondolkozásra, mert megmozdult az egész sor és akarva-akaratlanul át kellett forduljunk mi is. Az eső még akkor sem tágitott és az énekes fogoly is sírta a fájalmát. Csuda torka lehetett.

Akkor éjjel még megfordultunk vagy háromszor, amiből az volt a haszon, hogy mind a két oldalunkon átázott a ruha és alattunk a föld. Aki hadifogoly, ne álmodjon vetett ágyról még akkor sem, ha az a fogság amerikai.

Későn pitymallott, de már jóval előbb megmozdult a tábor. A felfázott embernek sűrűn kell latrinára szaladnia. Veszekedés, káromkodás váltotta fel az éjjeli némaságot. A mellettünk levő sorban egy idősebb német rátaposott a társa arcára. Az felugrott és agyba-főbe verte az öreget, közben áldották egymást a nyelvükön. Mikor megvirradt, a mi sorunk is feltápaszkodott. Hát ennél már jobb volt a katonaság...

Elindultam megkeresni Kerégyártóékat. Ők is hozzánk tartoztak. Be nagy város egy ilyen fogolytábor! Nincs se utcája, se házszáma és olyan egyforma a lakói: színre, külsőre, talán belsőre is mind egyforma. Sáros, éhes és semmibevert.

Alighogy megtaláltuk őket, berontott vagy 15 amerikai katona a táborba, felszerelve husángokkal, és kezdték terelni a népet a tábor egyik oldalára. Ordítottak, hogy hasadt ketté a levegő, kezükben működik a dorong, s aki hátul van, nyomul előre, mert egy ütést hetekig érez. Ha elesik, átgázol rajta az egész „csorda“.

Nem, itt nem szabad gyengének lenni. El kell bírni az időt, a tömeget, az éhséget, a bánásmódot!

Az eső már elállott, de a gúnya húzza le az embert. A tömeg bepréselődik a tábor felébe. Markolom Lajcsi köpenyének a dragonyát: le ne maradjak, mert lehet, egész nap se találom meg a többi tízezer ember között. Mégis elnyomnak. Előbb két ember ékelődik közénk, aztán négy, aztán több és elvesztem. És elvesztem a többieket is.

Mikor a tábor jó fele megürült, a foglyok elejét indítják a nagykapun kifelé. Kívül már csak egyesével, futólépésbe kongatják a népet. Ez a libasor két ládagarmada között vonul át, ahol négy amerikai nyomja kezünkbe a konzerves dobozokat: egy könnyűt és egy nehezet. A könnyűben keksz, cukor, kávépor, cigaretta, gyufa, citrompor, melyikben mi van. A nehezekben: húsleves, sonkásbab, tojásos krumpli, paradicsomos hús, ha jól emlékszem, tizenhét-féle. A dobozok nagysága, mint egy negyedliteres porceláncsupor.

Hihetetlenül gyors az osztás. Két-három óra alatt végeznek.

Az élelem kiosztása után megkezdődik a csencselés. Volt, aki a könnyű konzervben negyven cigarettát kapott. Az király lett a többi között. Tíz cigaretta egy pokróc, egy pokróc: egy Anker- vagy Doxa-óra, két keksz egy csikk.

Így megy a cserebere, míg elfogy a menü,

Az idő tovább szomorodik, néha szemerkél, délután ismét rákezd.

Lajcsit megtaláltam, de Kerékgyártóékat nem. Jó, hogy ő megvan. Tartozom valakihez ebben az emberdzsungelben. Itt már nincs tiszt, itt nincs közlegény. Itt már mindenki állat.

Csavargásomban találkozom az egyik őrmesterrel is. Nagy Sándorral. Rongy ember volt a kiképzésen. Sokszor szerettem volna agyonütni: csak utálni volt módomban. De még jobban megundorodtam tőle, amikor a fronton az első tüzérségi becsapódásra összeesett és hátravitette magát. Hát ezek a laktanyai „hősök“.

— Hogy van, őrmester úr — szólítom meg —, hát nem kapott gutaütést..

— Ó, az csak színlelés volt... — vigyorgott veres képpel.

Othagytam „a hóhér akasszon fel!“ gondolattal. Pedig nagy volt bennem az indulat, hogy valamit visszafizessek neki.

Igy megy minden nap: esik az eső, énekel a fogoly hadapród, fekszünk libasorban és veszekedünk a nyomorúságunkon. Mégis, telik a nap, egyik a másik után, de semmi kilátás, hogy elvigyenek bennünket. Az eső miatt a sár is bokáig ér. Érzem nap mint nap gyengülök. A lábam inog, a fejem kővalyog a fáradtságtól. Megforgatom agyamban a szökés gondolatát, de mindig az agyonlőtt német jut eszembe. Tűrni kell! Bár egy nap is végtelen. Az éjszakák meg a pokollal egyenlők. Hárman-négyen dűtjük össze a hátunkat, mert a habarcsba már lefeküdni képtelen az ember önként, s ha valamelyikünk elszundít és egyensúlyát veszti, mind beleborulunk a sárba, összeveszünk, de azért ismét összedűtjük a hátunkat, mert így könnyebb állni és könnyebb lehunyni a szemünket.

Az esős idő tovább tart. Egy fogoly barlangot vájt magának a földbe, abba bújt az eső elől. Egy hét múlva már sárga volt, mint az éretlen barack. Öt napig büntetett bennünket az esős idő. A kis hadapród öt éjjel sem szűnt meg énekelni.

Hatodik nap kiderült az ég. A nap piritott, szinte kánikula lett. Most már a hőség akart bennünket elpusztítani. A barna, homokos talaj gyorsan szikkadt. A sáros, vizes gúnyák lekerültek rólunk, de nem volt mibe kimosni. Minden nap két nagy tartályautón vizet hoztak ugyan, de ezrivel álltunk sorba érte.

Az esőzések után az első dolgom, hogy levetköztem alsónadrágra és irtottam a tetűket. Huszonöt-harmincat naponta. A csúcsteljesítmény harminc-hét volt.

Igy telt el két hét.

Egy-egy kocsiba negyven-ötven személyt pakoltak és minden kocsi kapott két húszliteres kanna vizet azzal a biztatással, hogy vacsorát majd ott kapunk, ahová visznek. Még azt is mondta a tolmács: „Ott már főtt ételt adnak“.

A szerelvény elindult.

Csatogtak a vonatkerekek, simogatott a nap, jólesett a friss levegő. Röpült mögöttem a táj, épp olyan volt, mint a mi pusztáink, szántóink. Kéklő falombokkal övezett tanyák erekekkel, hidakkal, csak épp számunkra idegenek. Mégis megnyugodva sorsunkba, elheverve a vagon deszkáján, ábrándoztunk a „jobb“ lágerről, meleg ételről és legalább olyan éjszakáról, mint amilyent ott Trierben a fabarakk kopasz pricscén töltöttünk.

Nem sokáig tartott meghitt beszélgetésünk, mert az egyik kis állomáson áthaladva a várakozók középort zúdítottak a lassító szerelvényre.

— Nesztek meleg vacsora! — köpte be Bálint Lajcsi csendesen, amikor már tűzvonalon kívül voltunk.

Itt találkoztam először a gyűlölettel, amit a háború váltott ki az emberekből.

A falut meghaladva — ikervonal lévén — szembe jött ránk egy civil személyvonat. Ablakai tele békés arcokkal, boldros fejjel s gyűlölködő szemekkel. Egy szép szőke lány megszívta az orrát, kihajolt az ablakon és átköpött a vagonunkba.

— Állat vagy! — kijáltottam. De hangom összezűzödött a két vonat között.

Hát igen! Mi vagyunk a fasiszta hadsereg ártalmatlanná tett rémei, akiket most kalodába zárva nyugodtan lehet csúfolni, kövezni, köpködni, kinek mihez van kedve. Pedig épp úgy óhajtottam én ezt a háborút, mint ők.

A vasút vonalától jobbra kis tanyai erdő búszult a lankán, sarkánál néger katoná ölelgetett egy fehér lányt. Csókolóztak: majd abbahagyva a flörtölést a katona magyarul valamit a lánynak, és az elkezd kacagni. A néger felveszi puskáját maga mellől, vállgödrébe helyezi a tusát... a nő egyre kacag, a néger céloz... Ahogy beveszem az irányt, mintha engem vetl volna puskavégre. Lehúzódok a vagonba, csak a szemem emelem felül az alacsony oldalon.

Pfsziuj — sivit el fejem fölött a golyó.

Ez igen! A háborút megúsztam és most egy szerelmes néger passziójából megdögölhetek. Ki vonná felelősségre érte? És mit érnék vele én?

Lesem, lő-e még egyszer? Nem! Visszateszi maga mellé a puskát a lányt ölébe borítja és csókolóznak tovább.

Nagyváros körvonalai rajzolódnak ki a lebukó nap fényében. Szerelvényünk hosszú, pilléres hídon zakatol, ha nem hadifogolyként utaznék, jól érezném magam. A táj varázsa még az átélt rossz pillanatokat is feledteti.

Elegáns állomásra fut be szerelvényünk.

Luxemburg.

Itt már béke van. A peron tiszta, előkelő. A háború nyoma alig-alig látszik. Szépen öltözött civilek sétálnak fel s alá. Az ember lelkébe markol a szabadság gondolata. De tűr, mert tűrni kell.

Vagonunk közelében javítják az egyik épület tetőzetét. Ingujjra vetkőzött emberek kótnognak fedelén s felénk mutogatva beszélgetnek. Hárman vannak.

Egyszer, mintha villám csapna, röpül közénk a kőműves kalapácsa. Az egyik fogoly megtántorodik és sapkája alól vastag vércsik folyik végig borostás arcán.

Nincs idő szánakozni. Cserépdarabok röpülnek közénk fentről, letről zúzott köveket dobálnak a vagonba.

Valami nyom. Nem a félelem, nem a védekezés lehetetlensége, a kiszolgáltatottság, más: az ember bár megokolt, de ostoba gyűlölete. Hiszen az a honvéd, akit a kalapács ért, éppen kőművessegéd volt, talán egy cseppet sem rosszabb, mint aki főbeütötte. Bűnös? Miért? Ha van vétke, az sem az övé! Kinek kellett ez a háború? Ki vállalta? Melyikünk az, aki jószántából jött a vágóhídra?

Az amerikai örök csillapítják a bosszúvágytól fűtött embereket. Őrséget állnak a szerelvény mellett. Egy fogoly — később megtudtuk, pesti tanár — valamit kiabál franciául a kődobálók felé. Az elfogult civilek meglepődnek, kezük lendületben megáll, majd egymás után ejtik el a köveket.

Igen, érteni kellene az embereknek egymás nyelvét. Be sok katasztrófától mentén meg a társadalmat.

Lekanyarodtunk az útról és a láger kapuja előtt megállottunk.

A tanár, aki a kabinban utazott, frissen ugrott ki és csengő hangon kiáltott fel az autóra:

— Leszállni!

Tudtam, hogy el van gyengülve a társaság, de ez csak most látszott meg a hetven-nyolcvan kilométer után. Ahogy kimásztunk az autóból, mint a rongybábuk csuklottunk össze.

Egymást támogatva idétlenül támolyogtunk be a drót mögé, ahonnan nem régen költözhetek el az elődeink. Szemetes, taposott volt a láger földje, de úgy elheveredtünk rajta, mint a beteg kutya a kopár udvaron.

Vajon milyen jövő előtt állunk? Mindenkiben ez a gondolat hánykolódott.

Jó félórai heverés, jósolgatás után sorakozót kiabálnak:

— Kajaosztás! Kaja, kaja, kaja!

Egyetlen központi probléma.

Már alkonyodni kezdett. A sor eleje megkapta a maga adagját s kullogott vissza a maga helyére, nagyokat falva a kaiácsfehér kenyérből és a jókora darab préselt húsból. Akkora karéjnak láttam a kenyereket, mint valamikor kölyökkoromban a Ponta Margit és a Benczik Sanyi kezében, mellette a húst olyanoknak, mint az ő kezükben a kolbászt... Pedig csak húsz deka volt a kenyér és a hús. De mekkora ahhoz az 5–6 dekához képest, amit az első lágerben kaptunk.

A vacsoraosztásnál egy amerikai őrnagy strázsált. Szálas, finom arcú, el van képedve a falánkságunktól.

Amikor az utolsó fogoly is megkapta a részét, ismét sorakozót kiáltanak.

Összeverődünk. Az őrnagy ott áll a tábor elejében hirtelen összeakasztott sátor előtt. Néz bennünket és hallgat. Éreztük, mondani akar valamit. Amikor a csend már hallhatóvá vált, megszólalt:

— Bajtársak! Én is magyar vagyok. Szeretném, amíg itt lesznek, emberséges sorsuk legyen. Én a magam részéről megteszek mindent. — Közel két hétig voltunk abban a táborban. Háromszor kaptunk enni naponta, és amennyi kellett. Konzervből készült ételeket: tejlevest, amelyben volt gyenge tengeri, keksz, nápolyi-törme-

lék, csokoládé, tengeriliszt és griz. Ebéd és vacsora: bab, káposzta, burgonya, borsó és mindenféle ismert étel, csak másképpen elkészítve, hússal.

Egy Pestre való szabóságéddel vertünk közös sátort. Devecseri Józseffel. Csendes hangú, olvasott ember volt.

Két napig hagytak bennünket erősödni, azután kivittek munkára: útépitéshez, autórakodáshoz, raktárba trógerolni, kit hová. Én egy hepehupás udvar egyenlítéshez lettem beosztva, ahol hét órát dolgoztunk naponta.

Két hét után elköltöztettek bennünket a falu másik végére, egy hasonló táborba. Devecserit elvesztettem. Itt egy bácsalmási fiúval szövetkeztem közös sátorra. Ilkahi Tiborral. Tisztviselő, jó rajzoló és futballista volt. Nem olyan halkszavú, mint Devecseri, de jól megértettük egymást.

A két hét, s a bőséges étel visszahozta erőnket. Kedvünk volt dolgozni, kedvünk volt élni.

Első nap egy szemetesautóra kerültem. Az egyik amerikai sátorváros-negyedből hordtuk a szemetet, ételmaradékot a Maginot-vonal páncélos csapdaárkába. Ott lelocsoltuk olajjal és meggyújtottuk. Ennek a tisztségemnek köszönhetem, hogy megismertem a hírhedt Maginot-vonalat.

Egy reggel alacsony, villogó szemű amerikai jött be a táborba, mellette a sofőr és a mi tanárunk, aki itt is magyar parancsnok és tolmács volt. Még tartott a számlálás. A kis virgonc ember pattogó szavakkal magyaráz és az ujján számol tizenhatig. Szürös tekintetével végignyilazza a sorban álló társaságot Mustrál bennünket, aztán egyenként húzigálja ki a sorból az embereket:

— Ju, ju, ju — egészen tizenhétig, és én is közéjük estem. Nem tudom, mit látott bennünk többnek a társainknál. A kapunál beraknak a kis dzsipbe mind a tizenhatunkat. A motor felbűg, a dzsip megugrik és veszedelmes sebességgel rohannak ki a táborból. Tizennyolc ember abban a csepp skatulyában és legalább nyolcvanas sebesség.

„Isten veled, Maginot-vonal!” — búcsúzkodtam magamban, mert ha mi elrohanunk így két kilométert, úgy kiszóródunk ebből a gyufásdobozból, hogy csak részünket szedik össze a zúzott kővesúton.

De szerencsére nem repültünk két kilométert, mert öt-hatszáz méter után egy hosszú faháznál elhaladva megállunk egy nagy sátor előtt.

— Hej, hungarians, hungarians — ugrott ki a kis kövér. Göndör gesztenyés haja csak úgy fénylett a napban. Szeme ragyogott, mint a nyúlak.

— Come on! come on! — legyez a kezével és betuszkol bennünket a sátorkonyhába, ahol négy benzinkályha ékeskedett. Három fiókos mindenik. Három tartály tartozott hozzájuk, s ezek úgy működtek, mint a mai gáztűzhelyek, csak levegővel nyomattuk a benzint.

A sátrak között két milliméteres acéllemezből gyártott, összerakható járdára csodálkoztunk, melyből a teherforgalom alá is készítették utat. A sátrak és a faház között harmadosztályú műút nyújtózott, olajjal locsolták, hogy ne poroljon. Ilyen volt egy amerikai tábor környéke, kívülről. A sátrakban belül ponyvából készült tábori ágyak, cipzárás hálósákok, minden sátorban asztal és pad. Ez a tábori szállás, külön ebédlősátor kecskelábú asztalokkal, padokkal. Modern volt és romantikus. Itt már a szabadság- és a honvágyon kívül nem gyötört semmi. A konyhán már nem őriztek bennünket, de a tőlük kapott zsávolyruhára festettek két akkora fehér betűt, mint egy-egy békegalamb: P. W. és mellé a szám. Az ördög emlékszik már rá, hogy az enyém hányas volt.

Hét óra körül elkészült a reggeli, megterítették velünk az asztalokat a konyhasátor folytatásában, hetvenöt tiszt számára.

Miután ők megreggeliztek, a konyhában az amerikai szakácsok terítettek nekünk is. Hogy tömören mondjam el: a hetvenöt tiszt nem fogyasztott annyit, mint mi tizenhatan. Az amerikai szakácsok elképedve bámulták a nagy evészetet, hang nélkül, de mikor befejeztük, gyomrot rázó hahotába törtek ki. A kis göndör, ő volt a főnök, úgy tapsolt, mint egy jó színházi jelenet után.

Hogy mi volt a reggeli-maradék? Úgy gondolom, hogy el kell mondjam az érdekesség kedvéért: déligyümölcsle, tojásrántotta, tej, habart palacsinta sziruppal, vajaskenyér, tejes és feketekávé és tejszín. Szegény amerikaiak! Nem tudom, mi-ből felt nekik ilyen kosztra.

Néhány nap múlva kitatarozták az előre gyártott alkatrészekből összeállított és vaskos facölöpökre épített faházat. Ekkor mint asztalos jelentkeztem a kis gön-

dörnél, Ilkaházival. Megcsináltuk az asztalokat és négy szekrényt. Itthon ugyan nem tenné senki az ebédlőjébe, de ott csak szekrény volt az. Később szabónak jelentkeztem, itt már könnyebb volt a helyzetem, mert egy évig tanultam a szabóságot. Kaptam külön sátrat, ahol egyedül dolgozhattam. Abroszokat kellett varrjak az asztalokra és az ablakokra függőnyt, de ruhákat is adjusztáltam. Minden adjusztálásért kaptam két-három doboz cigarettát, csokoládét, narancsot, mikor mit. Nekem is ugrott egyszer tréfásan a kis göndör, cifrákat káromkodva.

— Még borbély is vagyok! — s mutatom neki, hogy le tudnám vágni a szép haját. Megbokszolt és adott egy doboz Chesterfield-cigarettát.

Miután rendbe lett téve a faház, ebédlő, a közeli faluból hoztak hat felszolgálólányt. Engem kitessékelték a sátorból és berakták őket. Csak akkor volt szabad bemennem, ha valamelyik amerikai velem jött, vagy ha a lányokat hazavitték. Állandóan lestem, hogyan tudnám a sátort olyankor megközelíteni, amikor a nők is benne vannak.

Nem! nem a lelkem vágyta őket, a test. Máskülönben valami különös undort éreztem velük szemben, lelki undort, mert ezek a nők minden szemérem nélkül jártak az amerikai katonák között, s azok be hozzájuk. Amikor pakolták őket az autóra, szoknyájukat nyakukba húzták és úgy fogdosták őket, mintha egyedül volnának velük a bordélyban, és mégis vágytam közéjük. Csak annyira, hogy valamelyiket megsimogassam, megöleljem, vagy mit tudom én, de vágyódtam utánuk és egyre kerestem az alkalmat.

Egyszer reggeli után a fiúk mosogattak. Én a sátor előtt varrtam egy nadrágot a göndörnek. A tiszték eltűntek... Ledobom kezemből a munkát és határozott léptekkel indulok a sátor felé. Bent a rádió valami vad zenét sugároz. A bejáratnál megtorpanok: „Ha elkapnak a Tomik, megegyengetnek“ — de vágyamat nem győzi le a félelem. Széthúzom a ponyvát... két nő táncol meztelenül a sátor közepén, a többi fekszik. Amikor meglátnak, elvisítják magukat. Néhány másodpercig meredten állok, az egyik nő felugrik az ágyra és pokrócát maga elé rántja. A másik követi. Érzem, fejembe szökik a vér.

Valaki megragadja a gallérom. A „pitvar kakasa“. Magas, félvér amerikai tiszt. Úgy nézek rá, mint egy istenre. Mi lesz most?! Ő fogja a gallérom és farkaszemet nézünk, majd a nőkre veti a tekintetét. Látom, keze ökölbe szorul. Kitéphetném magam a kezéből s elfuthatnék, de szégyellem. Várom, mi történik. A nők némák. Én nem tudok egy szót se váltani vele, hogy megmondhatnám: „Én is ember vagyok, és mióta jobban adtok ennem: férfi“.

Hogy ő mit gondolt, nem tudom, csak még egyszer rámnéz, felemeli az öklét és üt. Kivédem. Arcom mellett sívít el az ökle. Ahogy megrándulok, kicsúszik kezéből a gallérom. Az egyik nő elkialtja magát. A félvér néz rám, és ordít. Nem értem, de érzem a szavak lényegét, súlyát: „Takarodjak, mert kitapossa a belem!“

Most már azért sem megyek... Rámutatok az egyik szekrényre és kiveszem zsebemből a kulcsot. Magyarázom: valamit ki kell vegyek a szekrényemből.

Meglepetten hagyja, hogy odamenjek, de a szeme villámot szór rám, míg a szekrényben matatok. Kiveszek egy csomó abroszt és elkullogok vele.

Igen. Én mégis csak fogoly vagyok...

Hogy ne kerüljek hasonló helyzetbe, átkértem magam a legénységi konyhára. Nőhiányunkat pedig úgy pótoltuk, hogy sátrunkat teleaggattuk az amerikai folyóiratokból kivágott csábító képekkel. Még ma is őrzök belőlük néhányat.

Mindenesetre, a fogolynak az sem jó, ha nagyon jó a kosztja!...

A legénységi konyhán is épp az a menü volt, mint a tisztin, csak a legénység rem terített asztalokon evett és nem dupla porcelántányérból, hanem csajkából.

Réggel hét órákor fogtam a nagy csengőt és megindultam a sátrak között ébresztőre harangozni. Bakancsok repültek utánam, kefék, hálóruhák. Szidtak, amiért felzavartam őket, persze tréfából. Kócosan, hajukba ragadt rágógumival jöttek a reggeliért, mosdatlanul, tovább mint egy órahosszat, ki mikor szánta rá magát. Ha három napig nem volt friss tojás, már zúgtak.

Augusztus elsején még hoztak közénk 84 magyar foglyot. Ha jól emlékszem, Bad Kreuznachból. Soványak, elgyötörtek, épp mint mi voltunk egy hónappal előbb. Mesélik, hogy 102 ezren voltak egy táborban. Három hónap óta fedél nélkül. Ritkán kaptak konzervet, szárazon osztották nekik az ételt. Egy evőkanál liszt, egy kávéskanál cukor, hat-hét szem bab vagy borsó. És 12 ember kapott egy szőlőkarót, hogy legyen minél megfőzzék az ételüket.

Szeptember 4-én szabadnapos vagyok. Kint ülök Ilkaházival a sátor előtt és pipázunk.

— Jó lenne már hazamenni! — sereint nagyot Tibi.

Hallgatom és én is sereintek.

— Meddig tartanak még itt?

Arra sem felelek, hiszen egyebet sem beszélget az ember, csak azt, hogy mikor megy haza, mi van otthon, hogy lesz, ha hazamegy, hogy jóllakik mákostésztaival, paprikás csirkével...

Igen, erről jut eszembe, hogy míg a tisztikonyhán voltam, a tiszték magyar gulyásra éheztek és nyagattak bennünket, hogy főzzünk nekik. Minden hozzávaló megvolt, éppen csak ami a legjobban kell a paprikáshoz, paprika, az nem: Tovább mint egy hétig körözték a törött piros paprikát, míg találtak. Ujjongott a kis göndör, amikor a gépkocsi meghozta. El is készítettük nekik, jó háziasan... Azt hiszem, még ma is emlegetik, ha megvannak még valahol Amerikában. Csak úgy prűszköltek tőle, de azért dicsérték.

Ott hagytam el, hogy Ilkaházival pipáltunk, és bagótengert köpködtünk a sátor elé. „Bagótenger“-t, ahogy a tanárunk titulálta. Szép csibukunk volt, a sátermoziban találtuk, mert amióta legénységi konyhára járunk, nem kísér bennünket ör, így minden reggel terepszemlélet tartunk a moziban, ott a földön lehet találni mindent a rágógumitól a pénztárcáig, a bakancstól a katonaköpenyig. Meg is szedtük magunkat.

Egy reggel Biró Lajcsival a WC-én vagyok, ahonnan be lehet látni a moziba. Észrevettük, hogy vagy hat fogoly egy nőt nyaggat a mozi bejáratában.

— Nézd, komám! — kiáltja el magát Biró, azzal felugrik, összefogja derekán a nadrágot és fut a mozi felé, amikor odaér, szétlökődési a többieket és...

A folytatása az lett a dolognak, hogy egy hét leforgása alatt huszonhat fogoly jelentkezett a tábori kórházba nemibetegséggel és az amerikai sátrak, barakkok oldalát teleaggatták zöld plakátokkal. Nagy fekete betűk hirdették: „Ovakodj a szifiliszról!“

Nahát, ebből a moziból szereztük a pipát, de az csak pipa... semmi bajunk nem volt tőle, csak az a tanárunk méltatlankodott a bagótenger miatt, aki most is odajött, kezében egy Franciaországban kiadott magyar újsággal. Lelkesedve mutatja a vastagbetűs címet: „Az oroszok az összes hadifoglyokat hazaengedték.“

— Fiúk! Nemsokára megyünk mi is!

— A tanár úr hiszi ezt? — kérdi Ilkaházi.

— Miért ne hinném... Itt van az újságban.

— Az újság türi... — ki sem mondja egészen, mikor egy dzsip rohan be a kapun, fut, fut a sátorunk irányáig és mintha csak az volna a célja: a velünk szembe levő sáturnak rohan, áthajt rajta, ott megáll... A két fogoly tápázkodik fel az összeborult ponyva alól, de nincs rá idejük, mert a dzsip hátrakapcsol és újra áthajt rajtuk...

Aztán, mintha mi sem történt volna, kirobog a kapun, a két benneülő katona pedig röhög, mint valami jó tréfán.

Mi is odarohantunk a fiúkhoz, akik viaszárgán bújnak ki a ponyva alól... és szerencsére nincs semmi bajuk.

Szeptember 11-én szabadnapos vagyok. A tanár megint jön az újsággal:

— Nézzék fiúk — mutatja: „Az amerikai hadvezetőség ez év szeptemberében az összes magyar hadifoglyokat hazaszállítja.“

Eddig is minden nap ez a hír jött a WC-ről, ezután pedig egyébről sem beszélünk, mint erről. Minden nap végtelennek tűnt, csak egy fogoly nem örült köztünk a hírnek, valami Alpár József:

— En akkor sem megyek, ha visznek. Nekem nem kell a kommunista kenyér.

Elterjedt a hír, hogy Alpár SS. Hisszük is, nem is. Hiszen már százszor megvizsgáltak bennünket, de azért valami van a dologban. Szemébe is mondtuk, de ő mit se adott rá. Mosolygott és hülyézt bennünket.

Szeptember 28-án nem eresztettek munkába senkit.

Megtartják a számlálást, utána mindenkinek adnak egy málhazsákot a holmijának s kiadják a rendelkezést: mindenki csomagoljon, mert megyünk haza.

— Megyünk haza! Megyünk haza! — ujjongott a tábor.

Tizenegy óraker degeszre tömött zsákkal állunk névsorolvasásra.

— Alpár József! — került rá a sor.

Az amerikai parancsnok mellett ott a tanár.

— Tanár úr, én nem akarok haza menni! — mondja Alpár.

A tanár tolmácsolja, amit mond. Az amerikai int Alpárnak, s magyarázza, hogy menjen át a szomszéd kecsbe, a németek közé. Annak a szeme sem rebben. Nagy málhászsákját nehezen a vállára emeli és megy át a kórházhoz vezető úton a német lágerbe. Senki nem szól utána, ő sem néz vissza. Megy, elfelejteni anyanyelvét s azt a földet, amelynek a kenyerén felnőtt.

A névsorolvasás után megérkeznek az autók. Felszállunk.

Suipesi! Még öt perc, tíz, és nem látlak soha többet. Nem látom apró házaidat, és az amerikai sátorvárost, a kis göndörhajú szakácsot, aki nagyon jó ember volt hozzánk. A féivér hadnagyot, aki megfogta a gallérom a nők sátorában...

„Maily le Camp“ — volt a tábor kapuja fölé írva, ahova vittek bennünket. Körülbelül egy négyzetkilométer területen feküdt, és ha jól emlékszem, tizenhat részre, kecsre volt osztva. Kívül a rendes szeges drótkerítés mellett három méter átmérőjű hengerített szúrós drót, de a kecsék között másfél méter széles lágerutca, a német rendőröknek. Egy-egy kecsben négy sor sátor, egy sorban negyvenkettő, s mindenekben harminc személy, összesen vagy ötezer ember kecsenként.

„Ez az elbocsájtó tábor“ — mondogatták. De még eddig nem bocsájtottak el belőle senkit. A tábor közepén széles út húzódott egyik végétől a másikig. Az út két oldalán sorakoztak a kecsék, s bennük a töméntelen ember nyüzsgött, mint a férgék. A tizenhatos kecsnél megállítják a menetet. Ez lesz a mi táborunk. Itt magyar foglyok voltak, szörösek és soványak.

„Jó helyre jöttünk.“ Csak az vigasztalt, hogy a málhámban van húsz pakli dohány, húsz nehéz konzerv, egy zacskó keksz, három rend alsóruha, több pulóver.

Tapasztaltam a sáros táborokban, ahol már jártam, hogy a dohány a legértékesebb valuta, hiszen Stenay-ban volt, aki napi három kekszből kettőt dohányért adott: egy csikkért vagy egy szippantásért egy kecszet. Én meg akkor mondom le a dohányról, amikor akarok. Tehát biztosítékom, tőkém volt.

Még aznap találkoztam egy vadászfiúval. Vágó Sanyival. Jó ismerősöm, közeli falu Vadász Szalontához. És találkoztam Matusinka Antival is, földimmel, az öcse iskolatársam volt. És ugyancsak találkoztam egy gyaraki fiúval, Rác Antival, akit Gellért Sándor, a költő is megénekelte, amikor együtt szenvedték végig a szovjet frontot. Hadd idézzem ide egyik róla szóló versének egy szakaszát:

*Rác Antal, hol is vagy, ülj a citerához.
Vérd a halcsonttal, hogy sose legyünk álmos.
Még az unokánk is, az időben messze
Sarkantyúját a mi nótánkra pengesse.*

Anti mostanáig megőrizte betyáros hangulatát és nótás kedvét, pedig itt is elég vékony az álla.

Úgy fogott közre a három földi, mint vásárból jött szülőt a gyermekek. Egy egész doboz Chesterfieldet szívtuk el hirtelen, a találkozás örömére.

Maily le Camp-ban egész új környezetbe kerültem. Mégis ismerős volt minden arc, minden hang: többnyire a mi tájainkról verődtek össze a sátrak lakói. Hadd sorolok fel közülük néhányat, akik nemcsak mint vidékbeliek, hanem mint emberek is közel álltak hozzám: Hegedűs Sándor Biharfélegyházáról, vele együtt voltam katona, jó idős bácsi, foglalkozása vasmunkás, de ügyesen tudott haját vágni és borotválni. Míg Marburgban voltunk, három hónapig, egyszer sem volt ideje meginni a feketekávé, mert a konyháról jövet, menet közben ő nem tudta lenyelni, a körletben pedig már nem volt ideje, de a családjá fényképét reggel, este mindig megnézegette és sorra csókolta. Koszta Dániel, Székelyhídről, csendes hallgatag ember, csak a csontos arca libeg még előttem, erős homlokával és két nagy szomorú szemével. Papp Imre, a hívó, Fugyivárhelyről, Lőrincz Albert Nagyváradról. Pele József Érsemjénről (ő az, aki húsz fokos hidegben talpig mosakodott meg a sátorban egy lavar vízben), Szilágyi Jóska, a táncos cigány, diószegi, egy csikkért a legvadabb roma-táncot is eljáta, de egy nóta két sorát képtelen volt megjegyezni vagy valaki után elismételni egy kurta mondatot.

Utánuk sorakoznak a távolabbi földiek. Máté László a háromszéki Eresztvényről, hálótársam, maga a megtestesült emberi jótulajdonság. Székely Gyuri bácsi a marostordai Udvarfalváról negyvennyolc éves volt, civilben kántor, mindig azt dalolta:

*Ments meg uram a rabságtól,
a komisztól, a csajkától,
Engem pedig a rabságtól,
kis bicskomat a komisztól...*

Farbula György Mikoláról Gellért Sándor falubelije. Balogh Dezső bácsi Bethlenről a jóindulat és a bölcsesség szimbóluma, aki úgy szándékozott hazajönni, hogy a múltból semmit sem vett észre. Itt találkoztam össze újra Kanizsa Karcsival, de sajnos, ő a szomszédos kecsben volt. Am egy-egy cigaretta elszívása vele együtt a drót mellett tábori életem legszebb élményei közé tartozik.

Ismerősök közé kerültem, és bármennyire is lehangoló volt a szűrős drót, az eddigieknél jobban éreztem magam. Ezt az érzést az a tudat is táplálta, hogy innen már csak haza vihet az út.

Az első lágerutca közepe táján volt a sátrunk. Harminckettes. Állásra olyan volt, mint nálunk egy cigányputri a Kigyósréten. Alacsony, lapostetejű. Körülbelül nyolc méter hosszú, négy méter széles. Bizony nem valami tágas harminckét ember számára, de végigfeküdve két sorban, közepén még maradt annyi hely, hogy akinek menőkéje akadt, végiggyalogolhatott a lábak között. Szűköségét inkább éjjel lehetett érezni, mert nappal kinn töltötte idejét a fogoly. De éjjel sokszor rábotorkált a másik lábára.

Egy hét múlva ezeröttszáz tisztet hoztak a kecsünkbe. Az első két sor sátorba pakolták őket, lehetett úgy tíz óra. Három óraker már jött Matusinka Anti:

— Feri, van még két szalontai a táborban: Molnár Gyuri bácsi és Bódi Imre, a tanító.

Gyorsan felkerestük őket.

Nem ismertek. De én őket igen. Gyuri bácsi, az a százkilós ember most mint egy összeaszalódott rúd vanília, alig negyvenkét kiló. Az adjusztált hadnagyi ruha úgy lötyögött rajta, mint béresgyereken az apja rongya. Nem akartam elhinni, hogy ő az. Kezet fogtunk, és bemutatkoztam neki.

Különös érzések kavargtak bennem. Fájó igazságok.

— Itt van Hadházy Kálmán bátyád is, az ügyvéd — mondja Gyuri bácsi. Híres ügyvédje volt Szalontának és irodalombarát, őt jobban ismertem, mint Molnár Györgyöt. Amikor szabóinas voltam, sokat járt be gazdámhoz, varratni és beszelgetni, politizálni. Elindultunk hát, és felkerestük.

— Adjisten, nagyságos úr! — köszöntöttem a régi inaskori megszólítással és némi iróniával.

— Eredj már, Ferkó, nem vagyok én nagyságos úr... mondta lehangoltan.

— Nekem nagyságos úr a nagyságos úr — komiszkodtam tovább. Sok őt lejt kaptam én a nagyságos úrtól a gombvarrásokért.

— Jól nézel ki, honnan jöttél? — mustrálgat az öreg ügyvéd.

— Munkatáborból.

— Az más... Nincs egy csikked?

Megdöbbsentem.

Hát ez a méltóság, nagyságos úr? Aki egy este elmulatott annyi pénzt, amennyi nekem egész életemre se jut, egy nőre költött annyit, hogy tíz család megélhetne belőle, aki egy gombfelvarrásért fizetett annyit, hogy a segéd sem kereste meg egy óra alatt, most ez az ember azt mondja nekem, a volt kondásnak, kifutónak, a senkinek: „Nincs egy csikked?”

Nem bírtam tovább gúnyolódni.

— Gyújtson rá, Kálmán bácsi — nyújtottam felé a teli dobozt, és valahogy azt éreztem, bár soha se lett volna alkalmam megkínálni.

— Egy egész cigarettát? — nézett rám kétkedve, és ahogy az emeletnyi nagy ember ráhajolt a celofánnal bevont dobozra, úgy tűnt, mintha az isten alázkodott volna meg előttem.

Reszkető kézzel emelte ki a Chesterfieldet.

— Hogy háláljam én ezt meg neked, Ferkóm?

Nem feleltem. Adtam még neki öt cigarettát.

Felkerestük Bódi Imrét is. Zászlósi rangban feküdt a sátor pusztja földjén, néhány társával kártyázott. Ő sem ismert, bár tartott néhány énekórát, amikor még a nagyskola nebulója voltam. Csengőhangú, kedélyes ember. Szigorú, de nemcsak tanárja, pajtása is tudott lenni a gyerekeknek. És amennyi tisztelet kijár egy ismeretlen földinek a fogolytáborban, annyi tisztelettel fogadott ő engem, s kialakult

közöttünk a földik jó viszonya. (Ahogyan Vágó Sanyinak, Matusinka Antinak és Rác Antinak odaadtam a korpalevest, amíg az én tartalékomból futotta, neki a feketekávéét hordtam rendületlenül, vagy ő jött érte, ha elfogyott már a porciója.)

Az ismerkedés után visszamentünk a sátorba. Elkészítettem a fekvőhelyet, aztán kiültünk — Rác, Matusinka, Vágó és én — a sátor elé. Beszélgettünk és nótáztunk.

Maily. Akármerre néz az ember, csak a szegesdrótot látja és az eget. Hogy hol tették le ezt a helységet, ma sem tudom pontosan, hisz belőlről nem lehetett széjjel sem nézni, csak a „gólyafészek“ látszottak a drótsövénnyen kívül, melyekben egy-egy amerikai ör átkozott bennünket, amiért neki ott kellett kuksolni, géppisztollyal a kezében, pedig már hogy menne ő is haza.

A lágerutcákon karszalagos német polizerek sétálnak. Arcuk fölényes és sima, mint mindenütt azoknak, akik a mások szabadságára vigyáznak, nehogy könnyen hozzájusson. Valahogy úgy nézem az ilyen strébereket, mint a vérebeket: miután beidomultak, jól tartják őket, hogy ne tudjanak gondolkozni, mert a jóllakott ember nem törí a fejét.

Lefekvés előtt cigarettázva ballagtam a latrinára. A vizeldében egy aszott arcú századossal találkozom. Nézi-nézi a cigarettát, hogy a szeme esik ki. Látom működik az ádámcsutkája. „Egy egész cigarettá! Csak egy szívás, egy fél, hogy értelném a számhoz...“ — olvasom ki a gondolatát. De nem szól, erőt vesz magán. Én se veszem észre a szenvedését, ők sem vették észre a mienket.

Amikor visszaindulok, csak megszólít.

— Édes fiam! add nekem a csikket... (Nem, a mai eszemmel nem tenném, sem velük, sem másokkal. Az ember ne okozzon senkinek szenvedést, ha még netán megérdemli is. És ne alázza meg embertársát, mert az alázat fájóbb a megsemmisülésnél.)

Annak is adtam egy cigarettát. Talán ha közvetlenebb vagyok, összecsókol.

Van hős? Lehet! De én olyan igazi hőst, mint a könyvek hősei, még nem láttam.

Gábor Ferenc

*Benkő Mrazek
Berta rajza*